

प्रतिबद्धता निरन्तरताको

इन्सेकले नेपाल मानव अधिकार वर्ष पुस्तक प्रकाशन गर्न थालेको २८ वर्ष पूरा भएको छ। यसको प्रमुख उद्देश्य मानव अधिकार उल्लङ्घन तथा ज्यादतीका घटनाको व्यवस्थित अभिलेख राख्नु र त्यसमार्फत पीडितको न्याय प्राप्तमा सहायता गर्नु नै हो।

२०४६ सालमा पुनर्स्थापित प्रजातन्त्रसँगै सामाजिक न्याय र मानव अधिकार प्राप्तिका सन्दर्भमा अभियान थालेको इन्सेकले २०५१ सालदेखि मानव अधिकारबारे अभिलेख राख्न सुरु गरेको थियो। बितेका २८ वर्षमा नेपालमा राजनीतिक तथा सामाजिक परिवर्तनका क्षेत्रमा उल्लेख्य काम भए। परिवर्तनका यी सबै दस्तावेजको सङ्ग्रह इन्सेकले नेपाल मानव अधिकार वर्ष पुस्तकमार्फत गर्दै आएको छ।

इन्सेकले गरेको अभिलेख सशस्त्र द्वन्द्वपीडितको न्याय र परिपूरणका लागि, जनआन्दोलनका घाइते तथा पक्राउ र यातनापीडितका लागि राहत प्राप्त गर्ने माध्यममात्रै बनेका छैनन्, सशस्त्र द्वन्द्वको औपचारिक समाप्तिका १३ वर्षपछिसम्म पनि यससम्बन्धी खोज तथा अनुसन्धान गर्नेका लागि भरपर्दो सन्दर्भ सामग्री बनिरहेको छ। नागरिकको मर्यादा र सार्वभौम अधिकारप्रति सचेतना बढाउने अभिप्रायले नै मानव अधिकारसँग सम्बन्धित घटना र सूचना प्रकाशन गरिएको हो।

त्यतिमात्र हैन, मुलुकमा भएका मुख्य परिवर्तन, त्यसक्रममा देखिएका उतारचढाव तथा महत्त्वपूर्ण घटनाक्रमलाई समेत वर्ष पुस्तकले समेट्ने गरेका छन्। राज्यले राख्नुपर्ने यस्ता अभिलेख वर्ष पुस्तकले समेटेर सरकारलाई समेत सहयोग गर्दै आएको छ। कतिपय अवस्थामा राज्यका निकायले समेत आधिकारिक प्रमाणका लागि वर्ष पुस्तकलाई नै आधार मान्दै आएका छन्। अर्कोतर्फ अन्तर्राष्ट्रियस्तरबाट समेत नेपालको मानव अधिकार अवस्था विश्लेषणका लागि मानव अधिकार वर्ष पुस्तकलाई प्रमाणिक दस्तावेज मानिनुले इन्सेकको इमान्दार प्रयासप्रति प्राप्त वैधताका रूपमा बुझेका छौं।

सन् २०१९ मा राज्य तथा अन्य पक्षबाट हुने मानव अधिकार उल्लङ्घन तथा ज्यादतीका घटना गत वर्षको भन्दा बढी अभिलेख भयो। महिलामाथि हुने हिंसा र त्यसमध्ये पनि बलात्कारका घटना अधिल्लो वर्षको तुलनामा बढेको छ। थप चिन्ताको विषय त यो रह्यो कि बालिकामाथि हुने बलात्कारका घटनामा समेत वृद्धि भयो। यस वर्ष महिलामाथि हुने घरेलु हिंसाका विभत्स घटना अभिलेख भए। पर्याप्त दाइजो नल्याएको आरोपमा कृटिनेदेखि मारिनुपर्नेसम्मका घटना यस वर्ष पनि दोहोरिए। आफ्नै ठानिएका पति र परिवारका अन्य सदस्य यस्ता अपराधमा संलग्न हुने क्रम पनि रोकिएन। त्यसैगरी आफ्नो इज्जत बचाउने नाममा महिला (छोरी/चेली) को हत्या (अनर किलिङ) गर्ने घटना यस वर्ष पनि सार्वजनिक भए। यी अवस्थाले मानव अधिकारभित्र पनि महिला मानव अधिकारको अवस्थामा थप चुनौती र खतरा बढ्दै गएको देखिन्छ।

नेपाल मानव अधिकार वर्ष पुस्तक २०२० ले सन् २०१९ र त्यसअघिका अनुभवको निरन्तरताका आधारमा मानव अधिकार स्थिति आँकलन गरेको छ। यसरी मानव अधिकारको अवस्था छर्लङ्ग पार्ने क्रममा विषयहरू सान्दर्भिक होउन् भन्नेतर्फ पनि ख्याल गरेका छौं। घटनास्थलमै पुगेर सम्बन्धित पक्षहरूसँग बुझ्ने, अर्धन्यायिक र न्यायिक निकायमा पुगेर त्यसको पुस्ट्याई गर्ने तथा पुनःपरीक्षण गर्ने तौरतरिका यसपटक पनि लागु गरियो। जसले यस पुस्तकमा समावेश घटनाहरू निष्पक्ष बनाउन सघाएको महसुस भएको छ।

न्यायपालिका र तीनै तहका कार्यपालिका तथा व्यवस्थापिकाले सम्पादन गरेका कार्य, तिनका प्रभाव तथा कमजोरीबारे मानव अधिकारका नजरले केलाउने कार्य यसपटक पनि भएको छ। जसबाट सरकारलाई आफ्ना कमजोरी थाहा पाइ सुधार मार्गमा लाग्न मद्दत पुग्ने अपेक्षा गरिएको छ भने सर्वसाधारण आफ्नो अधिकारका साथै कर्तव्यप्रति पनि सचेत हुन मद्दत पुग्ने ठानिएको छ। प्रस्तुत विवरणबाट शक्ति पृथकीकरणको अवस्था बुझ्न र त्यसले मानव अधिकारका क्षेत्रमा पुऱ्याएको योगदान तथा हानिको विश्लेषण गर्न पनि सघाउने आशा गरिएको छ।

घटना सडकलन तथा त्यसलाई पुष्टी गर्ने क्रममा इन्सेकका ७७ जिल्ला प्रतिनिधिले जिल्ला प्रहरी कार्यालय मातहत रहने महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक सेवा केन्द्रको अनुगमन गरेका थिए। कार्यालयमा दर्ता भएका अधिकांश घटनामा मिलापत्र भएको पाइयो। कानुनले नै मिलापत्र हुन नसक्ने भनेका विषयमा समेत मिलापत्र गराउने तथा शक्ति र पैसाका भरमा खासगरी महिला हिंसाका घटना सामसुम पार्ने प्रयासले मानव अधिकार उल्लङ्घनप्रति उचित संवेदनशीलता नभएको देखियो।

वर्षको सुरुमै अदालतमा दर्ता भएका सामान्य कुर्टपिट र बहुविवाहका मुद्दासमेत वर्षको आखिरीसम्म टुङ्गो नलाग्दा पीडित पक्ष निराश बने। गाउँठाउँका सामान्य घटनामा कारबाही गर्ने आदेश दिनसमेत प्रशासनले एक वर्षसम्म नभ्याएको स्थितिले उसको ढिलासुस्तीमा कुनै सुधार आएको देखिएन। अर्धन्यायिकमात्र हैन, न्यायिक निकायले समेत सर्वसाधारणलाई न्यायमा ढिलाइ गरिदिँदा पीडित उपर पर्ने मानसिक, शारीरिक तथा सामाजिक, आर्थिक र राजनीतिकरूपमा पर्ने असरबारे विचार पुऱ्याएको पाइएन। यस्तो अवस्थाले यी निकायप्रति सर्वसाधारणको धारणा सकारात्मक हुन सकेन।

सदाभैँ यस वर्षको मानव अधिकार अवस्था चित्रणसहितको नेपाल मानव अधिकार वर्ष पुस्तक २०२० सबैसामु छ। गाउँ/गाउँदेखि टोल/टोलसम्म छरिएका घटना र सूचनाले पुस्तकको रूप धारण गर्नुमा धेरै जनाको अथक प्रयास छ। यस क्रममा मानव अधिकार उल्लङ्घन तथा ज्यादतीका घटनाको प्राथमिक सूचना अभिलेख गर्ने ७७ वटै जिल्लाका प्रतिनिधि धन्यवादका पहिलो भागिदार छन्। पुस्तकलाई प्रकाशन चरणसम्म पुऱ्याउने वर्ष पुस्तक टोली र इन्सेकका कर्मचारीको भूमिका पनि महत्त्वपूर्ण छ।

यो पुस्तकलाई सत्य/तथ्यपूर्ण, विश्वसनीय र सन्तुलित बनाउन राजनीतिक दल, प्रशासन, न्यायालय, नेपाली सेना, नेपाल प्रहरी, सशस्त्र प्रहरी र नागरिक समाजका अगुवाको पनि उत्तिकै भूमिका छ। नेपालको मानव अधिकार अभिलेख उतार्ने र सुरक्षित गर्ने यस कार्यमा हामीलाई सन् १९९२ नै देखि सघाउने नर्वेजियन दूतावास लगायत 'ब्रेड फर दि वर्ल्ड' र राष्ट्रिय/अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगी दाताहरूप्रति पनि आभार व्यक्त गर्न चाहान्छौं।

अन्त्यमा, मानव अधिकारसँग सम्बन्धित अभिलेखहरूको यो पुस्तक प्रकाशनमा सदाभैँ यहाँहरूबाट सहयोग र शुभेच्छा पाइ नै रहने छौं भन्ने अपेक्षा पनि व्यक्त गर्न सान्दर्भिक ठान्छौं। जसबाट नेपालमा मानव अधिकारको आगामी यात्रा सुखद् हुने कामना गर्न सकिन्छ।